

Bánó Jenő, a magyar világutazó

Bánó Jenő kevéssé ismert a világjárók és utazók között. A 19. század végén számos népszerű írást jelentetett meg Mexikó földjéről, népeiről és kultúrájáról, élményeiről, tapasztalatairól, véleményéről családjának írt leveleiben, újságcikkekben, és könyvekben számolt be, ezzel nagyban hozzájárult Mexikó magyarhoni megismertetéséhez. Bánó Jenő: *Bolyongásaim Amerikában; Mexico és utazásom a trópusokon, valamint Utí képek Amerikából* című könyveiben részletesen leírja a kivándorlásának, és az új kontinensen, az új országban, az új hazájában, Mexikóban átélt kalandjait, a letelepedés nehézségeit és körülményeit.

Gyakran járt Magyarországra, ahol a Magyar Földrajzi Társaságban nagy sikerű felolvasásokat tartott az amerikai és mexikói élményeiről. A Vasárnapi Újság 1894. november 11-i szám a közleményében arról számolt be, hogy november 8-án a Magyar Földrajzi Társaság ülésén Bánó Jenő Mexikóban élő hazánkfia tartott felolvasást Észak-és Közép-Amerikában, különösen a Mexikóvárostól Veracruzig tett útjáról.¹

Miért érdekes és izgalmas a 19. századi utazási irodalom? Az útleírásokból olyan információkat tudhatunk meg, amelyek más forrásokból nem elérhetők. Hogyan lehetett eljutni több mint száz évvel ezelőtt Magyarországról Amerikába? Hogyan telt egy magyar ember átlagos napja a mexikói őserdőben? Milyennek látták a magyarok az indiánokat és a többi bevándorlót? Hogyan látták saját magukat és sorsukat, viszonyukat az Óhazával és az Újvilággal?²

Ifjú évek – tengerészből vasutas

Bánó Jenő 1855. június 25-én a Sáros vármegeyei Roskoványban született. Az *apja* topolylucskai és kükemezei *Bánó József (1824–1910) jogot végzett. 1846-ban feleségül vette báró Jeszenszky Teréziát,³ akitől hat fia (Jenő, Géza, Árpád, József, László, Iván,) és egy lánya (Mária) született.⁴*

Jenő előbb Eperjesen, majd a budapesti Református Gimnáziumban tanult. Tizennégy éves korában a fiemei Tengerészeti Akadémiába került, a kitűnően végzett kadét kereskedelmi vitorlásra kezdte a tengeri életet. Már fiatalkorában megfordult Európa kikötőiben, bejárta Franciaország, Anglia, illetve Afrika kikötőit. Később búcsút mondott a tengernek, megnősült, családot alapított. Kassán vasúti tanfolyamot végzett, a Kassa–Odenbergi Vasúttársaság tisztjeként szolgált, később Hétháron állomásfőnök, majd a Magyar Államvasutak szolgálatába lépett, s mint fiemei állomásfőnök 1889-ben nyugdíjaztatta magát.⁵

Kivándorlás – Irány az Újvilág!

Nyolcévi házasság után meghalt a felesége Münnich Kamilla. Felesége korai és váratlan halála egy csapásra megváltoztatta addigi kiegyensúlyozott, boldog életét. Kivándorlási szándékkal utazott el, három kisgyereke (Lehel, József és Riza) a testvéröccse családijához került. Vonatra szállt, az Eperjes–Oderberg–Boroszló–Berlin–Hannover útvonalon harminc órai vonatkozás után jutott el Brémába, ahol az Észak-Lloyd Társulat Elbe hajójával indult el Bremenhaven kikötőből. A hajó valóságos úszó kolosszus volt. „*E hajó a legnagyobb kényelemmel, sőt mondhatni túlzott luxussal van felszerelve, világítása villanynyal, fűtése gőzzel eszközölteik, helyiségei, a számos cabin és díszesen kiállított ebédlőn kívül, egy rendkívül elegánsan berendezett női salonból, olvasóteremből és dohányzóból, borbélyműhelys végre teljes conforttal berendezett fürdőkből állanak.*”⁶

A kikötőben nagy volt a sürgés-forgás. Bánó szemléletesen írja le a hajóra szállást, a tolakodás nyüzsgését, a kabinok elfoglalását, végül a hajó indulásának szívszorító perceit.

Az óceánon, nyílt tengeren az utazást három dolog teszi változatossá, az evés, az alvás és a tengeri betegség. A hajó társasági élete ismerkedési ebédrel kezdődött. Legfontosabb az illem-

szabályok szigorú betartása, a szalonöltöny, az estélyi ruha, a névjegyekkel ellátott asztalok és a kijelölt ülőhelyek, valamint a kötelességszerű társalgás volt. A társalgás némi nehézségbe ütközött, mint ahogy Bánó Jenő megjegyezte „... miután szomszédaid az angol nyelven kívül sem élő, sem holt nyelvet nem beszélnek...”⁷

Érdekes történet írt le az asztaltársaságáról. „Hogy szomszédaim földrajzi jártasságát illusztráljam, el kell mondanom, hogy például a francia Bukarestet, a német pedig Sofiát tartotta Magyarország fővárosának, s midőn elmondottam, hogy a főváros Budapest, mindkettő igen csodálkozott.....”⁸

Át Amerikán

Tíznap hajózás után 1889. május 7-én megpillantotta Long Island-et. Hoboken-ben kikötött a hajó, az utasok vámvizsgálaton estek át. Könyvében szemléletesen írja le New York kikötőjét: az óriási raktárakat, a toronymagasságú palotákat, a hajóforgalmat a Hudson-on és az East River-en, a Szabadság szobrot, és a Brooklyn lánchidat. „New-York egy terjedelmes félszigeten épült város a Hudson és East-River (folyamok) között ... New-Yorkot Brooklintól az East-River; Hoboken és New-Jerseytől pedig a Hudson választja el.”⁹ New York akkor 2 millió lakosú nagyváros volt, a másik három általa említett városban összesen 1,5 millió ember lakott.

Könyvében részletesen taglalta a nagyváros tömegközlekedését is. „A ferry-bothokon bárhova három centbe kerül az utazás..... A lóvasutakon s az azokat helyettesítő gőz-, kábel- és egyéb tramwayokon, valamint a város számos utcáján vasoszlopokra épített helyi gőzvasutakon 5 cent a viteldj bárminő távolságra is.”¹⁰

Leírja New York építését és szabályos alaprajzát. A városnak Broadway a közepe, amely észak-déli irányban kettéosztja egy nyugati és keleti részre, onnan kezdődik a számozás, East vagy West jelzővel ellátva. A kereskedelem is a Broadway környékén összpontosul, ahol olyan hihetetlen a mozgás, az élénkség, a lárma és a

zsibongás, hogy az idegen beleszédül. Bizarra és tarka forgataggal találkozott:

„Egy hangyabolyban sem lehet nagyobb sürgés-forgás...A legszőkébb Albion fiát a suvikszfekete négerrel, a szép nagyszemű kreol hölgyet a zöldes arcú, apró szemű kinaival, malájit némettel, japánit olasszal, spanyolt mulattal látni együtt...”¹¹ A gazdag úri osztály az Ötödik sugárúton (Fifth Avenue) lakik.

New York legnagyobb részét, az utcáit már akkor villannyal világították meg, és a csillogó, drága kirakatokat is halvány fehér fénnel. A város a sok-sok újdonsága mellett mégsem nyűgözte le Bánót, nem találta szépnek, a toronymagasságú házak (12, sőt 26 emeletesek) a szűk utcák miatt sem, és építészeti szempontból alig látott izléeses, szép épületet.

New Yorkból elutazott a Niagara vízeséshez, „...midőn a vonat egy merész kanyarulatot téve, lassú menetben a Niagara hídjára ér; s azt elhagyva a canadai parton megáll, látjuk magunk alatt látjuk teljes nagyszerűségében a világ egyik csodáját. Itt látni azután az egész óriási vízfelületet, mely erővel zuhan le a 180—200 lábbal mélyebben fekvő mederbe...”¹²

A Huron, az Erie és az Ontario tavak által szegélyezett változatos tájakon utazott tovább a Michigan állambeli Detroit városa felé, végül megérkezett Amerika akkori második legnagyobb városába, Chicagóba (Illinois). A város New Yorknál szebb, utcái a tűzvész pusztítása miatt szélesebbek voltak.¹³ Megcsodálta a vízvezetékét, amely a Michiganból szivattyúzta fel a vizet a város kétmillió lakosságának az ivóvízellátásához.

Chicagóból Omaha felé vette az irányt. Elérte a Mississippri áterét, és Iowa államot. Eljutott a Missouri folyóhoz és Omahához. Keresztülutazott Nebraskán, amely Amerika legterméketlenebb, legsivárabb állama volt. Eljutott Wyoming állam legnagyobb városáig Cheyenne-ig, majd megpillantotta a Rocky Mountain vonulatait. Ewanstownban látott először igazi tipikus arcú indiánokat, de ruházatukon már az európai civilizáció nyomain látszottak. Az indiánokról az alábbiakat írta: „Ki így látja e különben nemes arcú,

*rongyos páriákat, alig merné elhinni, hogy pár század előtt ők valának Amerika uralkodó néptörzse s ős lakói, s hogy valaha, mint visszamaradt classicus építkezések romjai bizonyítják, e nép a kultúrának igen magas fokán állott...*¹⁴

Elérte Utah állam egyik fővárosát Ogden City-t. Ogden Salt Lake City után a legnagyobb városa a mormonoknak, akkor 50 ezer lelket számlált. Útikönyvének érdekes része a mormonok többnejűségéről írt eszmefuttatása. „...A mormon vallást, noha az az Egyesült-Államok törvényeibe ütközik, az állam hallgatagon megűri..... az állam csak azért tűri meg ezt a népet, mert Utahnak legterméketlenebb talaját, és a nagy sós-tó környékét, kitartó szorgalmukkal néhány év alatt valódi paradicsommá varázsozták.”¹⁵

Keresztülutazott Utah államon, Nevadán, így jutott el Kaliforniába, amelyet az Egyesült Államok Itáliájaként, a régi aranykeresők hazájaként jellemeztek. Nevada és Kalifornia között a természetes határt a Sierra Nevada képezi. Itt látott „snow-shed”-et, amely egy 60 mérföld hosszú falalkotmány a Sierra Nevada legmagasabb pontján húzódott végig, s így lehetővé tette, hogy a forgalom, a legnagyobb havazások vagy hógörgetegek beálltával is, minden akadály nélkül fenntartható legyen.

A Sacramento folyót és Sacramento városát, az itáliai Arnóhoz és Firenzéhez hasonlította. A város gyűjtőhelye volt az aranykeresőknek és az aranyon meggazdagodott milliomosoknak. A gyümölcs-kultúra itt a kertészetnek oly magas fokán állt, hogy talán csak Olaszország színvonalaéhoz lehetett hasonlítani.

A Sacramento és a Joaquin folyók egyesülése miatt az igen széles folyamom akkor még nem vezetett keresztül vasúti híd, így a vonatot erős kompra állították és úgy vitték át a túlsó parton levő Martiniquebe. Ahonnan az ismét partra helyezett vonat haladt tovább, majd megállt San Francisco elővárosában Oakland-ben. Ott ferybootba (átszállítási hajó) kellett az összes utasnak átszállni, átszelve az öblöt, félórai hajókázás után kikötöttek San-Franciscoban. Ekkor megpillantotta a Csendes-óceánt. San Francisco-nak 350 ezer lakosa volt 1889-ben, a város az azonos nevű öböl partján fekszik, pár év alatt a világhereske-

delem empóriumává nőtte ki magát. A várost alig ötven évvel korábban, 1848-ban az első aranyásók alapították.

San Francisco utcái egyenesek és szabályosak, a házak egy-kettő-háromemeletesek voltak. Lóvasút és kábelvasút biztosította a közlekedést. Két hónapig tartózkodott Bánó Jenő a városban. „Észak-Amerika ipar, vasút és kereskedelem tekintetében nagyon is Európa előtt áll, úgy másrészt nem restellem kijelenteni, hogy zene, művészet, jó ízlés és társadalmi téren még nagyon is mögötte van.”¹⁶

A kínai városnegyedbe egy veszélyekkel teli éjszakai kirándulásra indult, ahol meglátogatta a kínai protestáns missziót, egy kínai templomot és a teaházat. Leszállt a pokol bugyraiba is, az ópiumszívás barlangjába ment el, a kínai szegény népesség lakásait, az ún. lodging-house-t is látta. Az idegenvezetés során az útja színházba és kártyabarlangba is elvezetett.

1889. július 1-jén hagyta el San Franciscót, keresztülutazott Kalifornia déli részén, Arizonán, Új-Mexikón, átkelt a Rio Grandén, és eljutott Texasba.

Mexikó és kávé – a határtalan lehetőségek

El Paso Észak-Amerika és a Mexikói Köztársaság határán fekszik. A vonaton megtett út során megállt Tierra Blanca állomáson, majd Chihuahua városában. A város ezüstbányáiról volt híres, amely hosszú időn át a jezsuiták kezében volt, később azonban államosították.

Megérkezett Mexikóvárosba, Bánó leírta a várost, a vasárnapi katonazenekarokat, a mexikói hölgyek és urak viseletét, természetüket, vendégszeretetüket a magyarokéhoz hasonlította. Megnézte a Chapultepec sziklaoromra épült köztársasági elnöki palotát, az ott található katonai akadémiát is.

Utazása előtt sokat olvasott Mexikó közbiztonságáról, minden zsebében egy-egy gyilkos fegyvert hordott, hogy szükség esetén megvédje

magát. Rájött, hogy Mexikóban az élet- és va-
gyonbiztonság jó, ott még a lakások ajtaját sem
zárták. Megfigyelte a spanyoloktól átvett ismer-
kedési szokásokat, a fiatal emberek nem jártak
a lányos házakhoz látogatóba, az utcán, vagy
táncos mulattságokon találkoztak. Mexikóban a
kézcsók nagyfokú illetlenség volt. Akkoriban a
városnak mintegy 400 ezer lakosa volt. Leírta a
mexikói ipar jellegzetességeit is, valamint a spa-
nyol hódítóktól áthagyományozódott bikaviadalt
is. Pár heti fővárosi tartózkodás után 1891. szept-
ember 8-án vasúton jutott el Esperanzáig, onnan
lőháton Tehuacan-ba.

Az ötödik napon megérkezett Oaxaca államba,
ahol nyeret és lovat vásárolt, és öszvért bérelt.
Oaxacat 1891. szeptember 18-án hagyta el, az út
felénél Ocotlanban elfogta a láz, egy öreg indián
gyógyította meg. Másnap már lovagolt és szept-
ember 22-én eljutott Pluma de Hidalgóba, Don
Carlos Halla kávételepére, a Cafetal Alianza-ra.
Honfiktása segítségével ültetvényt vásárolt, ame-
lyet az elhunyt feleségéről Camilláról nevezett el.

Ezer holdnál is nagyobb területet vásárolt meg.
A telepe 3000 láb magasságban feküdt, gyönyörű
kilátással a Csendes-óceánra. Csodálatos, buja
növényzet (banán, kókusz, datolya, narancs, cit-
rom, aloé, kaktuszok, pálmafajok, sycomor és
cédrusfák), és változatos állatvilág (pillangók,
madarak, kolibrik, fécán, vadpulyka, puma, jagu-
ár, szürke nyúl, vaddisznó, szarvas, tapír, vipera,
csörgőkígyó, tarantula, skorpió) fogadta.

Bánó Jenő az akkori ültetvény létesítés mód-
szerét, az őserdőirtást alkalmazta. Erről az 1889.
november 2-án kelt naplóbejegyzésében részlete-
sen ír. *„Az őserdő egy részét kivágtam, így el-
hangzott az első fejszecsapás, s én most már nem-
csak papirosom, de in natura is kávételepítvényes
vagyok. Ahogy elkészítettem a faiskolát és mint-
egy 20 font kávé elültettem, még csak egy régi
mázsát kell elültetnem, hogy elérjem a 120–130
ezer fiatal palántának kikeltét.*

*A fiatal palántákat az esős idő beálltával, jú-
nius hó végén, vagy július elején kezdem majd
beültetni a kiirtandó nagy erdő helyére, amely
akkorára szántóföldnek, illetve termőföldnek ké-
szül el.”*¹⁷

**A következő évben Bánó Jenő a tervek sze-
rint újabb 100 ezer palántát ültetett volna, a
harmadik évben ismét 100 ezret, így a három
év alatt a telepe 300 ezer palántát foglalt vol-
na magában.** A palánták három évig erősödnek,
a negyedik évben hozzák az első termésüket. **A
kávéültetvényen a szabad idejét írással és va-
dászattal töltötte.**

Bánó Jenő részletesen írt az indiánok életmód-
járól, szokásairól, kultúrájáról. A kávéültetvénye
környezetében misték és zapoték indiánok éltek,
akiknek részletesen leírta az életét és a szokása-
it, bár áttérítettek őket a római katolikus hitre, de
megőrizték a pogány vallási szokásokat. A pap
által megkötött házasság nem igazán szokás, in-
kább csak elveszik egymást és házassafelekként
élnék együtt. *„Az indián nő 11–12 éves korában
már teljesen ki van fejlődve, a férfi pedig 14–15.
évében, a midőn is kiválasztván élete párját, av-
val az európai szemében, bár tudta nélkül – vad
házasságban él.”*¹⁸ Az indiánok étkezését gyü-
mölc, kukoricából készült lepény, a tortilla és a
paprikával kevert paradicsomlé képezte.

**Egyre többen kértek tőle tanácsot Magyar-
országról, 1890. február 24-én a naplójába az
alábbi sorokat írta:** *„Legutóbbi időben tömérdek
levelet kaptam Magyarországból, ösmerősöktől
és idegenektől, kik mind a kávétermelés titkaival
kívánnának megismerkedni, s előnyös válaszm
esetében kijönni.”*¹⁹

Bánó Jenő Porfirio Diaz mexikói elnök-
től és Pacheco tábornok, közlekedési és
földművelődésügyi minisztertől is rendelkezett
ajánlólevéllel. Megvette a Bismarck telepet,
amely beolvadt a Camilla ültetvénybe. Az ország
egyik leghíresebb kávéültetvényese lett, a fővá-
rosba tett egyik látogatása során ismerkedett meg
Xanes Juanita zapoték indián lánnyal, akit nem
sokkal később feleségül vett. Nagy terveket szőtt,
a sors azonban közbeszólt. Két és fél Mexikóban
töltött idő után elkapta a sárgalázat, a betegséghez
„agyvelőgyulladás és szívhártyalob” is társult, két
héten keresztül viaskodott a halállal. A szükséges
levegőváltás érdekében az egészséges éghajlat-
tú Oaxacába ment, ahol az orvosok radikális kú-
rájának vetette magát alá. A betegségéből másfél

hónapon keresztül lábadozó Bánó Jenő orvosai tanácsára hosszabb tengeri utazást tett.

A számára oly kedves Camilla telepből kisemmiszték, amíg élet-és halál között lebegett, ültetvényes társa eladta a közös telepet, zsebre vágta az eladott termények árát, majd megszökött, amikor hírül vette, hogy Bánó felépül a sárgalázból.

Közép-amerikai benyomások

Járt Kubában, az Antillákon és hosszabb időt (10 hónap) töltött Venezuelában. Mexikó és Vercaruz között meglátogatta az aztékok régi fővárosát, Tenochtitlant, megcsodálta a két hegy-óriást, a Popocatepetl-t és Ixtaccihuatl-t. Az út során maguey ültetvényeket látott, ebből készítik a mexikóiak a híres „Pulque-italt”. Bánó könyvében részletesen leírja az italkészítés eljárását:

„A már kifejtett palántának utolsó hajtása, a mexikóiak szerint szíve (corazon) — mikor az két-három éves — kimetszetik oly módon, hogy a növény közepén valóságos »reservoir« készül; ennek nyílását — nehogy a nap sugarai behatoljanak — deszkadarabokkal vagy nagy kövekkel befedik és magára hagyják. Ez az üreg néhány óra alatt mézédess nedvvel »miel de Magey«-jal telik meg, melyet azután az indiánok egy tölséralakú tök segítségével (calabaza) kiszívják — mint nálunk a bort a hordóból — és tömlőkbe helyeznek. E folyadéknek több órán át fornia kell, mígnem »Pulque«-vé fejlődik s így kerül a kereskedelembe.”²⁰

Könyvében részletes megemlékezik I. Miksa császárról és Benito Juarez köztársaságpárti felkelés vezetője, később az ország elnöke által jóváhagyott kivégzéséről.

Veracruzban tíz napot töltött el, majd a spanyol Transatlantique-társulat Habana nevű hajójára szállt, amely menetrend szerint 1890. december 25-én indult tovább. Elhajóztak a Yucatán-félsziget mellett. Részletesen írt az „Antillák királynőjének” nevezett Kuba szigetéről, ahol a cukornád, a dohány, a gyapot, a kakaó, a kávé, a banán és az ananász termesztése a jellemző. „...ezeken kívül még mennyi — s legnagyobb részt az eu-

rópaiak által ösmeretlen — gyümölcsse van Cuba szigetének, felsorolom néhányak a nevét: Chicozapote, Tuna, Pitalla, Mamey-colorado, Zapotonegro, Chirimoya, Anona, Toronja, Limon-reál, Lima-reál, Guayava, Granadita, Tamarinda, Avacate, Mangó, Ciruela stb.”²¹

Habana, a főváros egyáltalán nem tett rá jó benyomást, átlagos épületeivel és a kétes, rossz közbiztonságával. Néhány kubai várost is meglátogatott: Matanzas, Cardenas, Cienfuegos és Santiago. Kétheti tartózkodás után a spanyol Transatlantique-társulat Mexikó nevű hajóján 1891. január hó 16-án hagyta el a fővárost.

A venezuelai hónapok – véres tapasztalatok

Elhajózott Jamaica és Curaçao partjai mellett, majd megérkezett a hajó a venezuelai maracaiboi-öbölben fekvő La Guaira kikötőbe, ahol vonatra szállt és elment a 30 km-re-délkeletre fekvő fővárosba, Caracasba. Munkájában egy fejezetet szentel Venezuela felfedezése történetének, Alonso de Ojeda, Juan de la Cosa és Americo Vespucci szerepének.²²

Caracas lakosainak száma, 1891-ben az utolsó népszámlálás szerint körülbelül 70 ezer volt. A várost északról és keletről az Avila-hegység szegélyezi, délről és nyugatról pedig a Guayre-folyó termékeny völgye. A kevés európain és kreolon kívül a lakosság zömét a spanyolok, négerék és indián törzsek keverékének ivadéka képezték. Leírta a venezuelai nők és férfiak kinézetét, öltözetét, tanulmányozta a nép természetét és jellemét, folyamatosan összehasonlította a Mexikóban tapasztaltakkal. Családjának biztosította ott is a megélhetést, Caracas állomásfőnöke lett.

Pártviszályok, az elnökök önös érdekei, hatalomvágy miatt nem volt nyugalom az országban, „...mióta Miranda s a nagy Bolívar (mindkettő kreol volt) felszabadították az öt köztársaságot, — Perut, Bolíviát, Equadort, Columbiát és Venezuelát — alig múlik el egy-két esztendő, hogy különösen ez utóbbi köztársaság nyugalmat élvezhessen....”²³

Caracasban szemtanúja volt a hatalomváltásnak, a kiégett harcoknak. Itt hosszabb időt töltött el, és részletesen leírta a venezuelai igazságszolgáltatást és közállapotokat. Raimundo Andueza Palacio 1890-1892 között volt az ország elnöke, akinek 1892. február 20-án kellett volna az elnöki jogkört átadnia a kongresszus tagjainak. Annak érdekében, hogy hatalmon maradjon alkotmánymódosítással meg akarta hosszabbítani az elnöki mandátumát újabb két évre. A tervezet politikai vihart okozott Venezuela szerte. Crespo tábornok²⁴ vezetésével felkelés tört ki az országban, utcai harcok dúltak a fővárosban, a nép a politikai foglyokat akarta kiszabadítani a börtönökből, ám az elnökhöz hű katonaság közük lövetett, több mint harminc halott és sok sebesült volt az áldozata a vérontásnak. Bánó Jenő szemtanúja volt a véres mézszárlásnak. Érthető módon elég negatív véleményt fogalmazott meg a venezuelai közállapotokról.

Mindeközben Palacio elnök elhajózott New York felé, „*Legelőször Villegas doktor úr, majd Luciano Mendoza vitéz tábornok úr; végül Villegas Pulido ügyvéd úr volt oly szerencsés kezeihez keríthetni a hatalmat s bitorolni néhány hónapon át a megüresedett elnöki széket...*”²⁵

Bánó Jenő Los Teques településen vészelte át a véres polgárháborút és a zűrzavaros időket.

A jogász forradalom (Revolucion Legalista) élén Crespo²⁶ 1892 júniusában bevonult Caracasba, és átvette az elnökséget.

Ismét Mexikó – a Hunnia ültetvény

Innen elhajózott Kolumbiába, majd Panamába, végül megérkezett újra Mexikóba. 1900 nyarán tizennégy évi szakadatlan munka után végre elérte, hogy Oaxaca állam egyik legelhagyottabb őserdejében, a Tonto folyam völgyében, először Uj Hungária, később Hunnia név alatt egy gyönyörű, virágzó telepet létesített, amely megszemlélésére messzi vidékről tódultak hozzá az emberek. Itt is őserdőirtásba kezdett, feltörette a földet, elvetette a kávémagokat, előkészítette a palánták

kiültetését, utakat, hidakat, házakat és szeszgyárat épített. Hunnia telep három hatalmas folyó (Rio Zapo, Rio Lodo és Rio Azufre) határolta széles völgyben feküdt, amelyet három oldalon magas hegyek határoltak, míg a legtávolabbra eső részét a hatalmas Tonto folyam vize mosta.

Ő volt azon a vidéken az első ültetvényes, sőt előtte mexikói sem járt arra, a legutolsó szerszám, és vasszeg beszerzéséért is több napi utat kellett megtennie. Nem kímélt sem fáradságot, sem pénzt, a Hunnia telepet mintagazdasággá varázsolta. Közel került ahhoz, hogy a sokévi munka meghozza a gyümölcsét. Ezen a telepen azonban a kávé mellett kaucsukfát, cukornádat és vaníliát is ültetett. „*A kávé már közeledett a megéréshez, a cukornád pedig gyönyörűen zöldült a termékeny Lodo folyam szép völgyében, a kaucsuk-fák kezdtek terebélyes alakot ölteni, míg a vanília ott kúszott már húsos leveleivel az anyafák törzsein.*”²⁷

Juanitával azt számoltgatták, hogy mennyit jövedelmez a kávé, hány hordó szeszt ad a cukornád és mennyi kiló fűszert a drága vanília. Az aratás előkészületei során a három napi járásra fekvő Teotitlanba kellett utaznia átkelve a Sierra Madren a szükséges eszközök bevásárlása céljából. Ültetvényét távollétében a völgyben végigszálguló ciklon teljesen elpusztította. Mindene elpusztult, félóra alatt lettek koldusok. Immár másodszor vesztette el a kávéültetvényét és a eredményét a boldogulásra.

Az újrakezdés éve

A keserves és sikertelen ültetvényes gazdálkodó élet után visszaköltözött a fővárosba, ahol felfigyeltek írói tevékenységére, Mexikót népszerűsítő írásaira, nyelvtudására. Immár sokadszorra kellett új életet kezdenie.

Sokféle munkát vállalt, ügynökként petróleum- és villanylámpákat, Singer-féle varrógépet, amerikai és európai zongorát árusított. Gondoskodott arról is, hogy magyar iparcikkek jussanak a mexikói piacra; különösen a magyar bort tudta nagyon megkedveltetni. A szorgalma és kitartása meghozta az eredményt. A magyar kormány ki-

nevezte a m. kir. Kereskedelmi Múzeum mexikói képviselőjévé.

1903-ban a Mexikói Köztársaság magyarországi főkonzuljává nevezték ki. 1903-1910 között a „Mexikói Egyesült Államok budapesti tiszteletbeli főkonzulja” volt.²⁸ 1910-ben áthelyezték Alexandriába Egyiptomba, ahol az I. világháború vetett véget karrierjének. Mexikói főkonzuli tisztsége ellenére, mint magyar születésű embert 1915 végén a ras-el-tin-i fogolytáborba internálták, ahol 105 napig tartották fogva. Amikor bebizonyosodott mexikói állampolgársága kiszabadult, de Egyiptomot azonnal el kellett hagynia. 1916 elején Barcelonába költözött, ahol Suleyman El Fakir néven politikai cikkeket írt, ostromozta Magyarország ellenségeit.²⁹ Három évvel később, 1919 végén meghalt szeretett felesége.

1921. elején visszatért Mexikóba, ahol Álvaro Obregón Salido³⁰ elnök kormánya újra kinevezte mexikói konzullá, ezúttal Kölnbe. Ott csak másfél évig maradt, mert a város hideg és nedves éghajlat megviselte az egészségét. Újra Barcelonába utazott, onnan egy évi tartózkodás után Egyiptomba, majd Szmírnába ment, ahol a holland főkonzuli hivatalban konzuli titkárként dolgozott. 1927 áprilisában költözött a spanyolországi Malagába, ott letelepedett, 1927. augusztus 2-án ott halt meg.

A vállalkozó szellemű, geográfia és a néprajz iránt rendkívül elkötelezett Bánó Jenőre, a Magyar Földrajzi Társaság levelező tagjára emlékezve nekrológ jelent meg a Földrajzi Közleményekben. „*Bánó Jenő azok közé tartozott, akik maradandóan beírták nevüket Társaságunk történetébe.*”³¹

A Budapesti Hírlap egy héttel a halála után méltatta életútját, és Bánó Jenő utolsó írását – Szmírna, a romváros – jelentette meg.³²

A Tolnai Világlapjában „*Különös magyar karrierek – Bánó, az ültetvényes*” címmel életútjának ismertetése jelent meg.³³ Életének addig kevésbé ismert – az eperjesi évek, a tengeri kalandok, Caracas államfőnökség - mozzanatait írták le.

Bánó Jenő, az író

Óserdei kalandjairól, a kávéültetvény létesítés folyamatáról, a kávétermesztésről érdekes, információban gazdag írásokat közölt. Az *Uti képek Amerikából* című könyvében egy teljes fejezetet szentel Mexikó kávétermesztésének, „*A mexikói kávé és annak termelése*”.³⁴ Ugyancsak részletesen ír a kávétermesztés fortélyairól a „*Mexico és utazáson a tropusokon*” című könyv „*A kávé (El café) (Cofea Arabica)*” fejezetében. Ismerteti a cukornád (La cana de arucar), a vanília (La vainilla), a kakaó (El cacao), valamint a kaucsuk (El hule) termesztést is.³⁵

Írásai jelentek meg a Földrajzi Közleményekben, a Vasárnapi Újságban, és a Budapesti Hírlapban is. „Magyar levél Mexikóból” címen, az eredetileg apjának Bánó Józsefnek címzett levele jelent meg nyomtatásban, amelyben leírja Pluma de Hidalgo településen - Carlos Halla tulajdonában lévő - létesült Kafetal Aleanza kávéültetvényt, a környék növényzetét és állatvilágát.³⁶

1897. január 17-én a Vasárnapi Újság arról tudósított, hogy megjelent Bánó Jenő új *Mexico és utazásom a tropusokon* című szép kiállítású könyve, amely a legérdekesebb utazási könyvek egyike. A szerző a mexikói, a közép-amerikai utazása során szerzett tapasztalatait írta le.³⁷

1906. december 9-én a Vasárnapi Újság az Irodalom és művészet rovatban arról írtak, hogy megjelent Bánó Jenő új útleírása *Bolyongásaim Amerikában* címmel. „*Tapasztalatait pedig élénken, érdekesen tudja elmondani; a maga sorsa elbeszélésének széles hátteret ad, amelyből ki-domborodnak a természet, társadalom, állam mindenféle viszonyai, a mint ható erőkül folynak be az egyes ember sorsának alakulásába. Uti könyve élvezetes és hasznos könyv, különösen fiatal embereknek, mert a mi ifjúságunkra bizony rá-fér, hogy egy kis szívósságot és kitartást tanuljon belőle.*” Tapasztalatait rendkívül jó stílusban írta le, az élvezetes és hasznos könyv alapos ismertetése Mexikó természeti, társadalmi, gazdasági és politikai viszonyainak, írt az indiánok életmódjáról, szokásairól, kultúrájáról is, amelyet a magyar

olvasó közönség addig kevésbé vagy egyáltalán nem ismert.³⁸

Írásait Porfirio Diaz tábornok, Mexikó köztársasági elnöke is nagyra értékelte, és 1891. március 11-én levélben köszönte meg a Mexikóról írt művét. Bánó Jenő részletesen közli úti naplójában Esequiel Chaves 1891. augusztus 14-én „Diario deí Hogar” című mexikói lap 282. számában megjelent írását, amely az „Utiképek Amerikából” című műve ismertetését közölte. „*Bánó úr, ki oly szép szavakkal és oly előkelő írói talentummal írta le hazánkat, minden mexikói honfianak — kinek a köztársaság jó hírve szívén fekszik — legnagyobb tiszteletét érdemelte meg...*”³⁹

Bánó Jenő könyveit öt nyelvre fordították le, azok a mexikói és a magyar tudománytörténet, utazási irodalom részét képezik.

SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA⁴⁰:

Felhasznált irodalom

[1] Agárdi Ferenc: A nagyvilág magyar vándorai. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1955. 472 oldal

[2] Balázs Dénes: Bánó Jenő szócikk In: Magyar utazók lexikona, Panoráma Kiadó, Budapest, 1993. 34-35. oldalak

[3] **Bánó Jenő: Magyar levél Mexikóból, Pluma de Hidalgo (Kafetal Aleanza telep) 1890. szeptember 22.; Vasárnapi Újság, 1890. 37. évfolyam, 1. szám, 4-6. oldalak**

[4] **Bánó Jenő: Uti képek Amerikából, Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1890. 216 oldal**

[5] Bánó Jenő: Guajira – Cartagena de las Indias (Mutatvány Bánó Jenőnek amerikai utazásairól írt munkájának kéziratából, Földrajzi Közlemények, 1894. 22. kötet, 8. füzet, 337-345. oldalak

[6] Bánó Jenő: Mexico és utazásom a trópusokon, Kosmos Műintézet Kő-és Könyvnyomda és Hírlapkiadó Részvénytársaság, Budapest, 1896. 217 oldal

[7] Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában, Útleírások a trópusok vidékéről, a Mexikói Köztársaság tüzetes ismertetésével, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R-Társulat, Budapest, 1906. 355 oldal

[8] Bánó Jenő: Mexico, Földrajzi Közlemények, 1908. 36. kötet, 6. füzet, 217-229. oldalak

[9] Bánó Eugenio: Estudios sobre varias plantas tropicales y su cultivo en México. México, D.F.: IFSF, 1911.

[11] **Bánó Jenő szócikk, In: Tolnai Világlapja 1911. május 14. 20. szám. 1178. oldal**

[12] **Eugenio de Bánó: A Mexican dance of the dead, In: The Living Age, October 10, 1925, 103-104.**

[13] Bánó Jenő (nekrológ), Budapesti Hírlap, 1927. augusztus 10., 180. szám 4. oldal

[14] Csermely Mária: Közép-Amerika kalandos utazója: Bánó Jenő, Magyar kávétermesztő a trópusokon, In: A Földgömb, 2007. 1. szám, 70-72. oldalak

[15] Jenő Bánó Geneology <http://www.geni.com/people/B%C3%A1n%C3%B3-Jen%C5%91/600000009907167599> (Megnyitva 2014. június 21.)

[16] Kirkwood Burton: The History of Mexico, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 2000. p. 267

[17] Magyar Életrajzi Lexikon – Bánó Jenő szócikk

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00923.htm> (Megnyitva 2014. június 21.)

[18] Névpont – Bánó Jenő

<http://nevpont.hu/view.php?id=2228> (megnyitva 2014. június 22.)

[19] Szlovákiai Magyar Írók Társasága - Bánó Jenő szócikk

<http://www.szmit.sk/modules.php?name=Lexicon&op=personid&id=61> (Megnyitva 2014. június 21.)

[20] Tarver, H. Michael-Frederick, Julia C.: The history of Venezuela, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 2005. p. 217

Jegyzetek

1. Vasárnapi Újság, 1894. 41. évfolyam, 45. szám 753. oldal; <http://epa.oszk.hu/00000/00030/02123/pdf/02123.pdf> (Megnyitva 2014. június 17.)

2. Át-utazók, Magyar utazók és kivándorlók Amerikája, http://at-utazok.blog.hu/2013/07/26/tehat_is_mirol_is_szol_majd_a_blog (Megnyitva 2013. október 3.)

3. Magyar Családtörténeti Adattár, <http://www.macse.org/gudenus/mcsat/fam.aspx?id=4884> (Megnyitva 2014. július 1.)

4. *A szabadságharc kitörése után, huszonégy évesen Sáros vármegye másodalispánja lett. Szabadcsapatot szervezett, s annak élén több csatában is harcolt. Később országgyűlési képviselő, 1872-től hat éven át a képviselőház alelnöke volt. Megválasztották a Magyar Történelmi Társulat elnökévé is. 1865-ben az Ő birtokán került elő a második osztropataikai kincslet, amelyet örökletéként a Magyar Nemzeti Múzeumban helyeztet el.*

5. Névpont – Bánó Jenő szócikk, <http://nevpont.hu/view.php?id=2228> (Megnyitva 2014. június 22.)

6. Az ELBE hajó Glasgowban készült, 190 m hosszú, 17,7 m széles, 108 m mély járatú, 21 láb átmérőjű hajócsavar, 6115 lőerő teljesítményű, 5600 tonna súlyt, és 1400-1500 utast szállíthatott. Sebessége: 15-16 angol mérföld/óránként volt. A hajó részletes leírását lásd Bánó Jenő: Uti képek Amerikából című könyve 13-14. oldalán.

7. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában, Útleírások a trópusok vidékéről, a Mexikói Köztársaság tüzetes ismertetésével 4. oldal, Bánó Jenő: Uti képek Amerikából **Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1890.** 18. oldal

8. Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 19. oldal

9. Bánó Jenő Bolyongásaim Amerikában i. m. 8 oldal.; Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 26. oldal

10. Bánó Jenő Bolyongásaim Amerikában i. m. 9. oldal

11. Bánó Jenő Bolyongásaim Amerikában i. m. 10. oldal

12. Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 31. oldal

13. A chicagói tűzben több mint 250 ember vesztette életét, közel százezren maradtak otthon nélkül, a város egyharmadát elpusztította a tűz, amely 1871. október 8-án kezdődött, és a legnagyobb pusztítást 9-én végezte.

14. Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 42. oldal

15. Bánó Jenő Bolyongásaim Amerikában i. m. 20-21. oldalak

16. Bánó Jenő Bolyongásaim Amerikában i. m. 33. oldal

17. Bánó Jenő Bolyongásaim Amerikában i. m. 79. oldal

18. Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 182. oldal

19. Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 191. oldal

20. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában i. m. 103. oldal, A pulque állaga tejszerű, kicsit savanykás, kovászos íze van, de forgalmazzák mézes és gyümölcsös változatban is. Előállításához hosszú ideig tart és kényes munka: a maguynövénynek 12 évet kell növekednie, mire kivonható belőle a nedv, de a jó fajták ezután akár egy évig is termelik a folyadékot (átlagosan 4-6 hónapig).

21. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában i. m. 131. oldal

22. Alonso de Ojeda (1466?–1515) spanyol konkvisztádor, felfedező volt. Először Kolumbusz második útján hajózott Amerikába, ahol 1494 márciusában megbízták Hispaniola szigetének feltérképezésével. 1499-ben egy négy hajó-

ból álló raj parancsnokaként indult útnak; navigátorra Amerigo Vespucci, főkörmányosa Juan de la Cosa volt. Májusban hajóztak ki, és az Orinoco deltájánál érték el Dél-Amerika partját. Bejárták a mai Venezuela partvidékét és a Maracaibo-öböl nagy részét, sok szigetet fedeztek fel, többek között Aruba, Bonaire, Curaçao szigetét.

23. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában i. m. 165. oldal

24. H. Michael Tarver, Julia C. Frederick: The history of Venezuela, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London p. 217

25. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában i. m. 173. oldal

26. Joaquin Crespo (1841-1898) tábornok, két alkalommal volt Venezuela elnöke (1884-1886, 1894-1898). Második elnöksége idején országa Nagy-Britanniával határvitába keveredett. 1898-ban Ignacio Andrade elnökké választása után harcok törtek ki az országban, amely során Crespot megölték.

27. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában i. m. 337. oldal

28. A kir. igazságügyminiszternek 3.248/1904. I.M. számú rendelete, Igazságügyi Közlöny 1904. XIII. évfolyam 54. oldal

29. Magyar Életrajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00923.htm> (Megnyitva 2014. június 25.)

30. 1920-1924 között Mexikó köztársasági elnöke volt.

31. Ormos Jerne: Bánó Jenő, Földrajzi Közlemények 1927. 55. kötet, 7-10. füzet, 245-246. oldalak. A hazai földrajzi körökben is elismerték

tevékenységét, elmélete azonban, miszerint a magyarok (Alaszka, az Aleut-szigetek, Kamcsatka érintésével jutottak el Ázsiába) rokonságban állnak az aztékokkal heves váltott ki, Cholnoky Jenővel.

32. Bánó Jenő (nekrológ), Budapesti Hírlap, 1927. augusztus 10., 180. szám 4. oldal

33. Tábori Kornél: Különös magyar karrierek – Bánó, az ültetvényes, Tolnai Világlapja, 1929. 2. szám január 9. 20-21. oldalak

34. Bánó Jenő: Uti képek Amerikából i. m. 208-216. oldalak

35. Bánó Jenő: Mexico és utazásom a trópusokon i. m. 184-204. oldalak

36. Vasárnapi Újság 1890. 37. évfolyam 1. szám 4-6. oldalak; <http://epa.oszk.hu/00000/00030/01870/pdf/01870.pdf> (Megnyitva 2014. június 21.)

37. Vasárnapi Újság, 1897. 44. évfolyam, 3. szám 44. oldal; <http://epa.oszk.hu/00000/00030/02239/pdf/02239.pdf> (Megnyitva 2014. június 24.)

38. Vasárnapi Újság 1906. december 9. 53. évfolyam, 49. szám 803. oldal; http://epa.oszk.hu/00000/00030/02730/pdf/VU_EPA00030_1906_49.pdf (Megnyitva 2014. június 28.)

39. Bánó Jenő: Bolyongásaim Amerikában 122. oldal

40. egyetemi tanár, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar, siposne.kecskemethy.klara@un-nke.hu